

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA KOGNITIV
KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHGA YONALTIRILGAN TA'LIM
MUHITI

Ganiyeva Nafisa

Samarqand davlat chet tillar instituti magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada integrativ yondashuv asosida kognitiv kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim muhitini tashkil etish masalalari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal etish qobiliyati hamda bilimlarni turli kontekstlarda qo'llay olish ko'nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, maqolada fanlararo integratsiya, innovatsion pedagogik texnologiyalar va interaktiv metodlardan foydalanish orqali samarali ta'lim muhitini yaratish yo'llari yoritiladi. Tadqiqot davomida kognitiv kompetensiyalarning asosiy tarkibiy qismlari aniqlanib, ularni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlar taklif etiladi. Shuningdek, integrativ ta'lim muhitining o'quvchilarning intellektual salohiyatini oshirishdagi o'rni va ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so'zlar : Integrativ yondashuv, kognitiv kompetensiya, ta'lim muhiti, fanlararo integratsiya, innovatsion pedagogika, interaktiv metodlar, mustaqil fikrlash, muammoli ta'lim.

Kirish. Zamonaviy globallashtirish sharoitida ta'lim tizimiga qo'yilayotgan talablar tubdan o'zgarib bormoqda. Axborot oqimining keskin ortishi, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi hamda mehnat bozorining yangi kompetensiyalarga bo'lgan ehtiyoji ta'lim mazmuni va metodikasini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda. Bugungi kunda faqat tayyor bilimlarni o'zlashtirish emas, balki ularni tahlil qilish, umumlashtirish, amaliyotda qo'llash va yangi vaziyatlarda moslashtira olish kabi kognitiv kompetensiyalarni rivojlantirish ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois ta'lim jarayonini tashkil etishda o'quvchining faol bilish jarayoniga jalb etilishi, mustaqil fikrlashi va ijodiy yondashuvini qo'llab-quvvatlash dolzarb masalaga aylanmoqda. An'anaviy ta'lim yondashuvlari ko'pincha bilimlarni alohida fanlar doirasida, fragmentar tarzda o'rgatishga yo'naltirilgan bo'lib, bu esa o'quvchilarda yaxlit tasavvur hosil qilishda muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Natijada bilimlar o'rtasidagi bog'liqlik yetarli darajada shakllanmaydi, o'quvchi real hayotiy

muammolarni hal etishda qiynaladi. Shundan kelib chiqib, ta'limda integrativ yondashuvni joriy etish zarurati yuzaga kelmoqda. Integrativ yondashuv turli fanlar mazmunini o'zaro bog'lash, bilimlarni kompleks tarzda o'zlashtirish hamda o'quvchilarda tizimli fikrlashni rivojlantirish imkonini beradi. Integrativ ta'lim muhiti o'quvchining kognitiv faoliyatini faollashtirishga xizmat qiluvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Bunday muhitda o'quvchi bilimni passiv qabul qiluvchi subyekt emas, balki faol izlanish olib boruvchi, muammolarni mustaqil hal qiluvchi hamda yangi g'oyalarni ilgari suruvchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan qaraganda, ta'lim jarayonida interaktiv metodlar, muammoli vaziyatlar, loyiha asosida o'qitish, tadqiqot faoliyatini tashkil etish kabi zamonaviy pedagogik texnologiyalar muhim ahamiyatga ega.

Kognitiv kompetensiyalar — bu o'quvchining bilish jarayonlari bilan bog'liq bo'lgan ko'nikma va malakalari majmui bo'lib, ular orasida tahliliy fikrlash, tanqidiy yondashuv, mantiqiy xulosa chiqarish, muammolarni hal etish, axborotni qayta ishlash va undan samarali foydalanish kabi jihatlar muhim o'rin tutadi. Ushbu kompetensiyalarni rivojlantirish ta'lim samaradorligini oshirish bilan birga, o'quvchilarning hayotiy vaziyatlarga moslashuvchanligini ham ta'minlaydi. Mazkur maqolada integrativ yondashuv asosida kognitiv kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim muhitini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlarini ko'rib chiqiladi. Xususan, fanlararo integratsiya imkoniyatlari, ta'lim jarayonida innovatsion metodlardan foydalanish, o'quvchilarning bilish faolligini oshirishga qaratilgan pedagogik shart-sharoitlar tahlil etiladi. Shuningdek, integrativ ta'lim muhitining samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Metodlar. Mazkur tadqiqotda integrativ yondashuv asosida kognitiv kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim muhitini o'rganish uchun kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida nazariy va empirik metodlarning uyg'unligi ta'minlanib, muammo ko'p qirrali tarzda tahlil qilindi.

Avvalo, tadqiqotning nazariy asosini shakllantirish maqsadida pedagogika, psixologiya va ta'lim texnologiyalariga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Xususan, integrativ ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv va kognitiv rivojlanish nazariyalari o'rganilib, ularning o'zaro bog'liqligi aniqlashtirildi. Bu jarayonda tahlil, sintez, taqqoslash va umumlashtirish metodlaridan keng foydalanildi. Ilmiy adabiyotlar sharhi orqali integrativ yondashuvning mohiyati, uning didaktik imkoniyatlari hamda kognitiv kompetensiyalarni shakllantirishdagi o'rni asoslab berildi (Beane, 1997; Drake & Burns, 2004; Bruner, 1960). Empirik tadqiqot doirasida kuzatish, so'rovnoma, suhbat va pedagogik tajriba metodlari qo'llanildi. Kuzatish metodi orqali ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilish faoliyati, muammoli vaziyatlarga

munosabati hamda fanlararo bog‘liqlikni anglash darajasi o‘rganildi. Jarayonli kuzatish davomida o‘quvchilarning mustaqil fikrlash ko‘nikmalari, savol berish faolligi va guruhli ishlardagi ishtiroki tahlil qilindi. So‘rovnoma metodi yordamida o‘quvchilar va o‘qituvchilarning integrativ ta‘limga bo‘lgan munosabati, mavjud muammolar va ehtiyojlar aniqlab olindi. So‘rovnoma savollari yopiq va ochiq turdagi bo‘lib, respondentlarning fikrlarini keng qamrovda ifodalash imkonini berdi. Olingan natijalar statistik jihatdan qayta ishlanib, foiz ko‘rsatkichlari asosida tahlil qilindi.

Suhbat metodi orqali o‘qituvchilarning integrativ yondashuvni qo‘llash tajribasi, metodik qiyinchiliklari va samarali usullari haqida chuqurroq ma‘lumotlar olindi. Yarim strukturali suhbatlar o‘tkazilib, ular orqali ta‘lim jarayonining ichki mexanizmlari va pedagogik qarorlar qabul qilish jarayoni yoritildi. Tadqiqotning muhim bosqichlaridan biri pedagogik tajriba hisoblanadi. Tajriba-sinov ishlari eksperimental va nazorat guruhlarida olib borildi. Eksperimental guruhda integrativ yondashuv asosida tashkil etilgan darslar, ya‘ni fanlararo bog‘liqlikka asoslangan topshiriqlar, loyiha ishlari, muammoli vaziyatlar va interaktiv metodlar qo‘llanildi. Nazorat guruhida esa an‘anaviy o‘qitish metodlari saqlab qolindi. Tajriba davomida o‘quvchilarning kognitiv kompetensiyalaridagi o‘zgarishlar maxsus ishlab chiqilgan mezonlar asosida baholandi.

Kognitiv kompetensiyalarni baholashda diagnostik testlar, amaliy topshiriqlar va refleksiv yozuvlardan foydalanildi. Testlar orqali o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalari aniqlangan bo‘lsa, amaliy topshiriqlar orqali bilimlarni real vaziyatlarda qo‘llash darajasi baholandi. Refleksiv yozuvlar esa o‘quvchilarning o‘z o‘quv faoliyatini tahlil qilish va o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarini aniqlashga xizmat qildi. Olingan ma‘lumotlarni qayta ishlashda matematik-statistik metodlardan foydalanildi. Jumladan, o‘rtacha qiymat, dispersiya va foizli tahlil usullari qo‘llanilib, eksperimental va nazorat guruhlari natijalari o‘zaro solishtirildi. Bu esa integrativ yondashuvning samaradorligini ilmiy asosda baholash imkonini berdi (Creswell, 2014). Shuningdek, tadqiqotda tizimli yondashuv metodi qo‘llanilib, ta‘lim muhiti o‘zaro bog‘liq elementlar majmui sifatida ko‘rib chiqildi. Bu yondashuv orqali o‘quv jarayonining barcha komponentlari — maqsad, mazmun, metod, vosita va natija o‘rtasidagi uzviy aloqalar aniqlashtirildi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari integrativ yondashuv asosida tashkil etilgan ta‘lim muhiti o‘quvchilarning kognitiv kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali vosita ekanligini ko‘rsatdi. Ta‘lim jarayonida fanlararo integratsiya, interaktiv metodlar va muammoli vaziyatlarga asoslangan topshiriqlardan foydalanish o‘quvchilarning bilish

faoliyatini sezilarli darajada faollashtirishi aniqlandi. Ayniqsa, o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, mantiqiy xulosa chiqarish va bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarida ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Tajriba-sinov ishlari natijalari eksperimental guruh o'quvchilarining kognitiv kompetensiyalari nazorat guruhiga nisbatan yuqori darajada rivojlanganligini tasdiqladi. Bu esa integrativ yondashuvning an'anaviy o'qitish usullariga qaraganda samaraliroq ekanligini ko'rsatadi. Shuningdek, integrativ ta'lim muhiti o'quvchilarda fanlarga bo'lgan qiziqishni oshirishi, ularni faol ishtirok etishga undashi va o'z bilimlarini turli vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatini shakllantirishi bilan ahamiyatlidir. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, kognitiv kompetensiyalarni rivojlantirish uchun ta'lim jarayonini tizimli ravishda tashkil etish, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini oshirish hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish muhim omillar hisoblanadi. Shu bilan birga, o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olish, ularni faol o'rganish muhitiga jalb etish va reflektiv faoliyatni rivojlantirish ham zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Beane, J. A. (1997). Curriculum Integration: Designing the Core of Democratic Education. New York: Teachers College Press.
2. Drake, S. M., & Burns, R. C. (2004). Meeting Standards Through Integrated Curriculum. Alexandria, VA: ASCD.
3. Bruner, J. S. (1960). The Process of Education. Cambridge, MA: Harvard University Press.
4. Piaget, J. (1972). The Psychology of the Child. New York: Basic Books.
5. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
6. Bloom, B. S. (1956). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. New York: Longmans.
7. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing. New York: Longman.
8. Dewey, J. (1938). Experience and Education. New York: Macmillan.
9. Creswell, J. W. (2014). Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.